दे॰ री॰ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ ह्रूं ह्रीं ह्रौं नवध्यानं च वरदत्तिनमलंगातात्मजनमंगात्मा त्रिदिवं वपयोरंद वतिदया
१ दिशा किंचनैवावकाशं कुर्यां किं कानकर्णात्रिगुणतिनयिनमलाः दवेविनयेस्यमुग्रः सुगंगि हेतनिहृदया
गणानतः श्रेयसे भेदवोस्तु १ ममसूहज्ज्विरोधीनितिलेनेनम्भितापन्नाश्रितिवहलो यन्मीनिमात्मसोल
स्मितवक्रवल्लपानामारोलापनीतामणतिजनककृतापापाद्यवेपांग हृदो ह्रः २ श्रुत्याश्रितोनवगाहेमहलो
योथाभवन्मीनवलाईतिरहुंवशादयिकोजयतिवेवलाभियोवेश्वः ३ देवपनेतिरूपशक्ति यश्मनवेभः
भतांमध्यिना श्रीवीरमिंहदेवस्तत्रुपयंमस्तुलेस्मानः ४ दयारपनोरक्षपतिरविनस्मादिहवीरभानुम
पालः श्रावद्धयमिहेनमेगानिसमदेहमहूतः ५ नतनयोनयतिभलकीर्तिस्वविप्रगात्कमलेष्वीराम
चंद्रदेवोहमगहनामप्रलक्षति ६ श्रीवीरभद्रदेवोवेयत्वयमीनमकीर्तिः जगतिगद्गंगलनयः कवितो
श्रीदेवतानामः ७ त्रिपतेनमयनिदेशा [illegible] लोकपद्मकाशोपशूद्धागमूनि [illegible] रिलेभदावायमलयकेन
८ विप्रविधमकामनयाकुतमंगलंभिषधिन्नायोगनयाति ॐ [illegible] महारुद्रनेत्रपवेरायहृयंच
दः भरतामरमनाकृहैरमोलि [illegible] [illegible] निनामकेनंमदंमोहमवान वे
द्दामववर्जनाश्रकलंगुणानामालयाके [illegible] [illegible] हे [illegible] द्दमनापमान राम॰
नान श्रुविकलयरा [illegible] विभावमदनः [illegible] नागरति: नारिकलायसनदक्लमशकेचउदे: हृदी
दर्पोलि [illegible] [illegible] गोश्चावान श्रावंनाप्रकलनेः एक [illegible] प्रेपारमुलेम [illegible] नव

चं·टी·
२

यथा स्वेष्टेनाभ्यक्तेन तैलेनैव समीचीनो भवति न वा दृष्टान्त इति आहस्वेपरिहरति नमिति अत्रोपनिबध्यमानेः स्फुटीकि
ोऽलंकारानतिप्रकाशान्तरमर्थः अप्रयोजनः स्वीकारार्थमतन्तूपकत्वयासमीपमानार्थसमुक्तिरनेर्वितामा
मावहतीमनसाह नापाकनीयमिति सेनोखनेनविचारकरणात्तत्रसिद्धांनस्फुटोपमानत्वात्तद्रम
र्थः काव्यहेतुमाह प्रतिभेति कविनवीनस्फुरणः संस्कारविशेषः प्रतिभा सैव हेतुर्नाभ्यासमात्रमपीत्यव
द्विपदं हेतुलक्षणं विवकविनादत्वार्थः काव्यलक्षणमाह निर्दोषेति अर्थोऽत्र काव्यतयोक्तेश्चकः पाम
पत्तिरर्थ इति चेत्तत्र निर्दोषत्वेनैव साधकत्वलाभात् निर्दोषकस्यमध्ये दोषत्वात् इति हि धामधूलादिरूपोपच
पांसुनादिरूपात्रिपेति दोषेन दूषितत्वेनैकत्वं विशेषणं दोषादीनामनेकत्वस्तेनपदव्यानव्य शाह्य
वीकाव्यत्वसंबन्धविरहनलंकारत्वेपि न दोषइतिकस्याविन्यासमथाकरोति अपीकरोतीति यः कृतीमुन
लंकृतीत्यस्य चौकान्यमपीकरोति स्फुटलमनसंकस्यात्रापीकरोतीमन्वयः अत्र नमलंकारीकारत्वेना
सौवगीकारत्वमर्थः अलंकारवदेवकाव्यत्वमनङ्गीकृत्यदूषकत्वेपिनकाव्यत्वहानिरिति तत्वं निर्दोषता
द्विविशेषणीभूतेति रूपयितं विशेषणमस्तवालंकारवतीति विभक्तीति गणदीपश्चाद्वलंकारलक्षणादकेरकं
भेदेपाहवेलाम्यामिः पदानां नालिंगायेन्यरूपप्रकृतिःशब्दः तस्यवविभक्तिः योगस्वादिरूपार्थः अत्रैव
विभमाह रूढेति रूढेयौगिकरूढेमिश्रप्रभेदार्थः पदार्थरूहिविषयत्वमाह अग्रेमेति अग्निमस्त्रापः
पायोवयववृत्तिःरूढिमन्यदायवृत्तिः तस्यास्तृतोयोगरूढःपत्रविषय [illegible] तन्या

रामः
२

मयाकरोति नयमः प्रपद्धेन [illegible] प्रानयामव चनेप्रयोग स्यकर्त्स्माकाद्यात [illegible] गत्मा
हि देषत्वानेनत्मि गसेपि यात्ताले नवद्वनप्रयोगेन च भवति वारे वालेन प्रसः हा मह्यपदः [illegible] भवति हि
रवश्रहेनवचनप्रयोगाद्स्यर्थः प्रकृष्ट यस्माद्यैतानि विते नू प्रलेकानेवर्वं भाजस्तन्नायनाहि स्त्रेषामप्राः
प्रभावाद्दणामेभवतीत्यर्थः लोकेदवलाद्दनेत्रयोरमलानि प्रमानमेवालोकः कृत्का याकलेचवाकालेषम
नत्तामानमेऽद्वा[illegible]नीत्यकलणास्हलानाहि कुयोमानमा [illegible] दिनः हर मे त्रपत्तमर्थो रथवृत्ति यागाराव
रणानवन्धेहेमाद्यरणात वेद्दणाविश्वस्याणनात दृहेरति विनायामानयालिनेयनेवाचितसह
पाश्चद्भमणयः रमात्सवर्द्वयथ्वेति विचारकवितेत्रेतिनानानमाथारणात्मात प्रमानप्रकाशीप्रवमा
प्रयोगभयत्रेहनः च इति वेस्रोटेषं वद्भमाणेः द्वयणात प्रतिसीविकाभिर्गितिमागात ग्रपप्रयोजनमाह
उत्क्षमायेति विचाराएववीविनिवणायत्रेतिनाद्शालेकारमयद्भिप्रेत्यर्थः एतावतालेकारेलक्ष्यलक्षणाभवे
यत्तेनप्रतिपाद्यप्रतिपादकभावः संबंधः रसद्वाद्दिस्वप्रयोजनमिति भावः प्रयोजनवत्कर्ज्ञेनवपिवृत्ता
नोस्मिन्प्रवर्तेयति पूर्वेति पिक्रस्त्रामाणपलसद्भमश्चलपाति नर्थ प्रमत्रालेकारप्रेते एतादृशीपुक्ति
मोलीत्यर्थः साहित्यमर्थविमारस्वतमेव वीरमित्यर्थः ग्रंथतत्पवतापत्रमाभेत्याह श्रागायन्नामिति
स्नातत्ववेयः एताह पायणमाश्रयणेफलमाह श्रीरिति श्रीयंतमप्रसनिते [illegible] कान्तिमुपतन्मोवेन
नत्वथमस्योगाहरणिभवतीत्याह उपदेशेति उपदेशापाणी दूषत्वेनतिष्ट्यानाप्रवृत्तिहृत्का प्रमयंप्रयतो

वे॰ टी॰
३

णेनानुपपत्तिरित्यर्थः नन्वेकत्र प्राप्तस्य विधेयस्य पर्यायेणान्यत्र निषिद्धस्य प्रतिषेधस्याप्येकत्वात्तत्रैवमिति
सिद्धिः नन्वाप्यकारणस्य प्रमवत्वाभावादिति चेन्न व्याकरणे प्रथमान्तत्वेनोक्तस्य प्राप्तेः तत्रैवमिति निषेधेनान्वयादा
मत्वेति कृत्वा हि विशेषणे च द्वन्द्वे तत्पुरुषे च प्रयोगस्य सम्भवात् एवं मौलस्य ग्रहणस्य पुनरुक्तत्वेन कल्पनेति सूचितं न तथैवोयः प्राप्त
स्य पशपृष्ठमात्रपरत्वेनैव पूर्वपक्षः प्रसज्यते सिद्धान्ते समाप्तपरत्वे सिद्धे प्रयोजनाभावः प्राप्तस्यैव ग्रहणं निषेधस्य प्रतिषेधः स्वार्थे च प्रमा
त्रपरत्वेनैकस्य पूर्वकपक्षलाभाः तानि सिद्धान्तेति पक्षयोः ल्यकत्वेन विनिगमनाभावेन तथा प्रमाणं च ग्राह्यमेवेति तथा
यः सूत्रस्य पादत्रयेण तात्पर्यमुक्त्वा सिद्धान्तपदेन विशेषणमिति परं विमर्शनेन प्रयोजनमाह प्रत्यक्षस्य
वाक्यभेदस्य प्रत्यक्षत्वेन वाक्यानामस्य समासेति विनापि समस्तत्वे विधानस्य प्राप्तत्वाच्च विनापत्यादि च पूर्व
वक्तव्यमेव नन्वेवं वाक्यभेदे सामान्यतः सम्भवेति सिद्धान्ते परस्य पदसमुदायाभावात् तत्र प्रमाणं च वाक्यभेदः
केचित्तु विवक्षामाह पाकमिति कर्मादावनेति एकवाक्यतेति प्रत्येकं विधेयमेकवाक्यत्वेनैव विमर्शने समुदा
यान्तरपदसमुदायस्य वाक्यं नानिर्वचनेन विशिष्टार्थप्रतिपादनं तथा वाक्यत्वमित्यर्थः एकेति प्रत्येकं समुदाय
भावादित्यर्थः वाक्यानीति एकार्थत्वाद्वाक्यान्तरत्वाभावाद्वाक्यमित्यर्थः श्रीधीरमल्लप्रतिष्ठि
तस्य ग्रामस्य तत्त्वेन प्रत्यक्षमहत्वेनैवेति न श्लोकप्रकाशोऽयं इति श्रीमहाराजाधिराजश्रीरामचन्द्रदेवात्म
जयुवराजश्रीधीरमल्लदेवाश्रितमिश्रश्रीकृष्णमहादेवकृते शब्दालङ्कारे प्रथमे परिच्छेदे विनैवरूपा
लोकप्रकाशो नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥ श्रीधीरमल्लदेवविधानेन [illegible] श्लोकप्रकाशो

यारूढत्वमिति यश्च यत्र नाम पाति लिङ्गिनिरूढत्वेनोपिकोन्नु प्रतीयते न रूढत्वं [illegible] प्रसङ्ग
निर्देशो यत्र योगानामसमवेनैव पत्याख्यानादिः अत्र पाठेन केवलत्वे [illegible] योगार्थपुरस्कारेण रूढत्वं योगिकत्वं च यत्रासि
यार्थनिरपेक्षत्वात् न च पङ्कजादिरूढयोगिकमिति तत्र योगार्थसंबन्धस्य नित्यत्वे निरूढत्वनियमात् पङ्कजादीनां योगरूढत्वम्
वाच्यं हि पद्मादिषु पङ्कजमिति नपादिपदानां निपातोपि योगरूढेषु [illegible] अर्थस्य बाधादिना प्रयोगः पङ्कजपदेषु यौगि
न रूढत्वे तत्पदार्थान्तरविशेषो योगार्थमात्रम् अत्र योगः [illegible] नियमविशिष्टत्वेनोपि पदार्थत्वं योगरूढत्व
रूढपदेष्वपि योगार्थानां योगार्थः यौगिकोऽपि विशिष्ट [illegible] अत्र पङ्कजेति पदेन तत्र योगरूढो यो
गः पङ्कजपदादिषु यौगिकरूढयोः समासः केवलं प्रकृतिप्रत्ययसंबन्धस्य यौगिकत्वं यथा पङ्क
जादि रूढादिषु योगरूढयोगाः केवलयौगिकं निरूढत्वेन निरूढः केवलं पङ्कजपदं भिन्नं रूढयः
रूढयौगिकमाह नान्यत्रेति विशेषणसमासान्यतायाः समासस्य च विशेषणतायां योगरूढं यत्र
कारणविशेषानां समासान्यविशेषणार्थं तन्न अभेदपदार्थभेदः तत्र भेदाविरूढत्वानीति पराः प्रकृतिसमाधि
गतयासिमान्यपदपङ्करूपत्वेन विशेषणपरत्वं हि तत्र पङ्कजपदे कल्पना हि समासयौगिकमन्यपरत्वे सोपपत्ते
ष्वादिषु रूपदर्शनान्तरसमासत्वेन हि विशेषणपरसमासशास्त्रे समासे विशेषणदर्शनान्तरसमासत्वे समासरूपमेव
रूढपदेषु नानपदार्थान्तरसमासत्वेऽपि रूढपरे शास्त्रे निश्चयः समासत्वेन हि रूपे समानान्यपरिरूढाय
त्तिर्व्याप्तिनदाह दौरेति अत्र नीरजादिरूपे नीतिविशेषणस्य यत्नो दौरेति व्याहृतेस्तस्मात् सामान्यसमासरूढ

धे॰ टी॰
७

ति उदाहरणं यथेत्यादि दंडयोर्नीत्येत्वाचकं एवं यतस्तथैविधतस्तथापि श्रीजाहिरूपतयाविविधमश्री
लमित्याह अश्लीलमिति आल्हादेतिस्पायनवाश्रुतानामाहाः श्रुहषावयवविशेषयामारंवविशेषश्रियाम
रणप्रतिपादकः अर्थश्रुयप्रतिपादकं सटिप्यंयथायांतयातिनद्रीहूपेदेशथीयांतीमर्थद्वयप्रतिपादकेनत
यामितिशाद्वत्याह स्यादिति यनमेदयाहिमाप्रयमिहतदेवाचकंपयायीनाहिपदमनमानविशेषप्रति
पादकमित्याह स्यादिति उदाहरणेनेवशिथिलप्रत्ययति शिथिलमिति एवं विधानांशिथिलत्वेप्रवण
मेवप्रमाणमित्यर्थः मस्त्रितेनपायतेलिलेषु किम् नेयाशिथिल्यमित्यर्थः मानाद्यः शब्दान्यायमत्याह मा
लेति मयोभिः याभ्रेलेनाणुश्चयत्नेनयणघः प्रतीयतेनतेयार्थमित्याह नेयार्थमिति अन्येनप्रत्युदाहरणम
नोहरत्वलक्षणेनेयार्थं अन्येनप्रयुक्तलक्षणायाः रूढप्रतीतत्वमर्थस्यचिकाभेनमायरेयामिकायोनेनमनोह
रत्वमात्रलाभात् यत्रप्रयुक्तस्यार्थप्रयोगपातेः प्रतीयतेबहुभिः पदैःनान्वितं यथानदीतिवक्ष्याह
दीनादीत्याह क्लिष्टमिति यत्रसमासेनविशेष्यतान्वयोविभक्तिविपर्यासश्चेत्याह अविस्पष्टेति विशं
तीति अत्रविशिष्टवहियांतीतिनिर्दिष्टपदस्यप्रकृतसमासे [illegible] विशिष्टकरालयोः सामानाधिकरण्ये
स्यार्थयत्र [illegible] हृत्वामतिलक्षिहरदमतिकृदित्याह अपराधीनत्वेति अत्रनपराधीनत्वेति विवक्षितं न अपराधीति
वमनीयते अन्यान्वयविवक्षायामन्यान्वितमन्यंपदानामित्याह अन्येति [illegible]
प्रतीयतःस्यार्थः प्रकृतानामन्वितनवेति [illegible] पावीरेकौमला [illegible] नित्यमप्राप्तं

कालीयो [illegible]
यः [illegible]
भावः [illegible]
[illegible] अर्थः [illegible]
[illegible] इत्याह [illegible]
[illegible] असमर्थमिति [illegible]
[illegible] इति भावः [illegible]
[illegible] निरर्थकमिति [illegible]
[illegible] विशेषः [illegible]
[illegible] वाचकत्वमेव नास्ति [illegible] एकान्ते [illegible]
[illegible] इत्याह एकान्तत्वमिति [illegible]
[illegible] अर्थः [illegible] इत्याह [illegible] इति [illegible]
[illegible] प्राप्यते [illegible] निरर्थकमित्याह
निरर्थकमिति [illegible] वाचकत्वात् [illegible]

वै.टी.
५

णेन पदेनेनोदाहरणं गृह्णे हेत्वेनानिर्देह तिनयाभवन्मनयोग ५ तस्मादाह अभूदिति देवेति अग्रेनमाहं पूए
वरेकालेकारं णवणं हेनमग्रतः अत्रनामहेति पदंपहेति विक्षेषणेनान्विते येनेमनेन नान्वेति विशेष
णेनानामस्यैमनन्वयादिमध्यः संदति विशेष्यनिकटेपस्थमानसवे न्वितं स्यात् विशेषणदृविशेषणं
नामनयाटि.नधः द्विधामिति अत्रद्विधामित्याटेशेषणं वनेनेऽविनोपिसमामानकृतः विद्वन्सानमनो
रमभित्यत्रनुकृत ऽत्यर्थः तस्माद्याख्यानस्यसमासहषणमिति भावः अन्यवाक्येऽन्यवाक्यपदप्रवेशो
संकीर्णमित्याह मिश्रइति अत्रकालान्वितस्यवक्रस्यापि त्रिवाक्येपदनान्तर्मकीर्णमित्यर्थः पूर्वमन्यत्रापि
वाक्यवाक्यान्तरप्रवेशमिनमित्याह अस्थानइति अत्र भिन्नयोगस्याकरणेपेति मिन्नयां कांप्रसादेतिवा
कामयेपुविंडु स्थानस्थानान्वायनिवाहेमग्रपक्रमामित्याह मध्येति अत्रहस्तेनेऽन्नरत्यवेतिपानमदः अ
क्रमेण्यायेवलाविनः न्वामननभ्यच्छेदेवनाः हस्तेनेऽतिक्रमानिवोहाल् नपक्वाकरणेन अमनार्थेनर
माह अमतेति यत्रप्रतीयमानमर्थान्तरमन्येनापत्येनवाच्येनविहतं नरमतार्थानमित्यर्थः उदाहर
ति मुकेति अत्रकांतनकृतानपरिस्फु.निर्भवति स्वात्मानुमितिनान्दोकाभिरुद्धायानस्याग्रतनतरिति
भावः अर्थदोषदृष्टमाह अपुष्टइति यत्रविवक्षितेनकम्पिदहिनापोनाधीयनेविशेषणेनप्रपुष्टा
र्थतापत्याविशेषनोन्यासेनहितेन्नन्तिषयमनेनकतान्मागाहृदुग्रसेषानकुलः कम्पिदतिशय
अपीपनेशायसेनासाऽतिनस्याणितिनिभावः कष्टमाह कष्टइति वक्तिवार्णिमीमांस ऽ.नेषेयाने.सामा ५

मामः सउपहतविमर्शः पञ्चबलमः कल्मषमविमृश्य [illegible] पाह यस्मिन्नित्यादिना उदाहरणमाह [illegible] इति

नित्रसमो दाहरणाविमर्शहेतिनिरासेदाहरणं कृतं सर्वमिति पटोक्तं तात्कालेनात्र यज्ञवाक्यं लक्षणं तद्भिन्नमतो

हस्यमितव्यं विमर्शोऽतिलक्षणं विक्षिप्तः स्वकृतविद्योषः शोऽवस्यस्वकृतिर्हिलिमावः गृहक्तदोषस्यमा

भवतितनहस्यनुतमित्याह हतवृत्तमिति श्रोत्रादाहृदालेके ओलवालिलिलितस्वैरित्यपगमावशिवात्रपूर्वं

स्वेशपोनश्लिष्टस्य ग्रस्तनालकालविदग्ध्यजनाभवंशीलिमावः न्यूनमिति न्यूनपदमाह कुत्स्यल्पमिवल्पतेऽसा

ललनात्मपवित्तिं त्रकृतमिति निन्दनमित्यर्थः अधिकमिति अन्यमिप गौत्वेनाचवेवचाविनाचित्तेलले

त्यधिकमित्यर्थः कथितमिति पुनरुक्तमिति पणमपदस्महितपासनादित्यर्थः विहृतमिति यत्नह

रविकृतैः महतोपालादिविकासान्निस्यपतनाहितकृतं न पत्थापेयदृतितिपद्यर्थं टित्यर्थापन्या यकृतपाटो

धइति भावः स्मारंभस्तीकृतस्मानमापावेशग्रत्यामपतनव्यक्तं विभित्याह यत्न त्यक्तं भिमिति गमिरेतिस्मत्र

पालितिमादिनानप्रापसन्यामात समासेति उदीतौ मनेनवाकयां पसमाते पुनःस्मृद समक्षेविशेषक्षेणपाठा

नेसमासपुनरातमित्यर्थः पदेक्तं स्मिन्नदं होनतापदापिलामवतितद्दृश्यमित्याह अर्द्धान्तरपदे [illegible] अन्त्र

हि पूर्वार्द्धे उत्तरार्द्धे पदापिलामर्द्धान्तरमैकं नारीस्मरपभीरक्ष्यमोगीभागास्तन्यदापितौ नवद्यस्मापि दोपकौतुः।

नत्वन्नमाचार्यमञ्जलपवसाक्षितमित्यन्वयोन्नतार्हूवंतितोमाचार्यमपदस्यपूर्वार्द्धे नापदसमाप्ततल्लभाग

स्पन्दन्तेस्य पद्मावणगपदस्मानादिनासौरीमापीनत्स्वतप्रवृत्तमदामाचार्यमेतेनम्बुं पुनाबलानेनंसद्

चं॰ग्र॰टी॰
६

चतिगणानं तन पानिष्ठ. चित्तं नेन ममोपदेशं श्री कृ रपति मदेशांकु पारन्यर्थः संप्रदायति मत्वमिति
अत्रैवेतन्मादियाम्यापि वर्णानां गणएव हास्यरसयोपकत्वादिन्यर्थः बीजोपियमानलंकृतोनिरु संख्याः स
लंकृत्वाद्विनैवमप्यद्धं नत्तिश्रवणाप्रसिद्धिः सापि प्रथमस्यापिकृतेति नवर्णेनेन दोषः कश्चित्प्रतिरूस्याद्
यो स्मद्ध मसीरैका पवमा पादित्याह तवेति अत्र एषस्यः स्त्री पानरपनीतिभावः नतीयमुखाहरतिहा
वारेति अत्र कामपत्तेहिकारस्यैव यत्तोपिस्वभुनाश्लेषतिर्धहाषोगाराने कंनाहदर्पेस्मिय मनस्मप्राधार
पिस्थिते: श्रीवीरभद्रदेवादेयमत्र इतिनप्रपन्नेन ग्रथमाश्रिमामम्पुख स्वद्वालोके कृतःस्पार्थः इतिश्रीमहा
राजाधिराजश्रीरामचन्द्रदेवात्मजप्रवराजश्रीवीरभद्रदेवादिष्टमिश्रश्रीबलदासमजमुकुलमाणास्वादविरच
चितेतमरावार्थविरचिते चन्द्रालोकप्रकाशे हितीयमयूखः समाप्तः प्रथमात्यपुनरपिबुधभरावार्थः पुंभारी
का इतिनिहरूपमाचनारपामाहिपाल अप्रमोस्य अष्वलवणनितत्रासाववतार्याहति अत्याहवेति उभेति
अत्रामुनाविपायोनस्यानवेरवेषापरिणापेराणपरेत्नं भगवतःशोकः पस्माविनमेवंचस्तस्यैवाहरे
पेत्रवद्धृत्यप्रतीतिः सातत्सइतिनिमर्थः यत्रगणवर्णनेनमिरुदोषप्रतिपः सायोमापत्यामभावन जील
वणगणवर्णनेनसंस्कारदोषापाकरणमित्याह शोभनेति ऊहितात्पप्रतिषेधकोविवाहोभिमानःपरस्प
नःपरेतुतिमायैविरहिणाप्रथमोत्तिरुन्नेनुचन्द्रलेवि अत्तीतनेननिरिहः तस्मान्नमर्थनेननलिनागविमृव
येनेत्याह अथमिमनर्शति देवस्य पत्तिपरपमेरल पथानंदतिन्यादेः इहतत्सापादरुक्ष्यानेदमानेन नंदा

वनोपार्थमवलम्ब्य [illegible] वृत्तिः [illegible] प्रत्यक्षजन्य [illegible] [illegible] इति [illegible]

विषयत्वनियमइति [illegible] भावः [illegible] इति [illegible] [illegible] दोषमाह [illegible]

अत्र [illegible] [illegible] इत्यर्थः [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

नस्तु गगनस्य [illegible] द्रव्यमाह द्रव्यमिति [illegible] मिति [illegible] [illegible]

ह नवेति [illegible] [illegible] इत्यर्थः

सामान्येति [illegible] सामान्यपदार्थवृत्तिः [illegible]

विशेषवत्त्व [illegible] सामान्यानि [illegible] विशेषपदार्थवृत्तित्वमर्थः एकः [illegible] [illegible]

गतिर्दोषस्तस्याह नचेति [illegible] [illegible] इत्यर्थः [illegible]

[illegible] इत्यर्थः [illegible] इति [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] इत्यर्थः दोषान्तरमाह

[illegible] दोषान्तरमाह दोषमिति [illegible]

[illegible] इत्यर्थः [illegible] दोष इति [illegible]

वं॰ स्तो॰ टी॰

१

वंद्यालोक मयूरविहारचितः सात्यंतलीलायोपि प्रतिवारं दर्शनेन नीयो मयूरः समासः स्वरात्यतिमतिप
णमोतीरश्रीवीरमद्रस्यवपुः मराह्यवतान्या नजूराहः त्रिदिविधान ग्रंथगुणः स्मेरइति योषोऽगये
तस्यकेन विविभिनेन चरमान ताव तेनेश्वरः सजातीयैः पाहैः सलोवृहो वधकस्याहुः स्वेवरमर्कऊभेया
हराहरणं इल्लसदिति अवमानवमांशलिंगनस्मभवति संभाविततस्मभन्नतोमंसवद्वेषनया
वपुः केपेनलक्ष्यामुयोरयेस्मगुदाहरणं हिनीवोदाहरणनमु. रमेव वर्णनासाजासादिति भावः य
हेलानसक्स्यांतः स्मितः सर्वैर्धा भाषकेस्कूसलिल सेव समलाद्रस्माह यस्मादिति उदाहरणमवे
नदेव यत्र वहूसमासः भावः सामसनासमयोराहन एव नयातसमासस्याभावात् वर्णांसालोमेन प
दलवलनाव समासपनाश्यामेलेत्वारोपदहेयशलत्वेन नलीयपरेस्थहानेनमस्यर्भाहिनीयको: परयोः
समासात् यथामेलेत्वारोप्रत्यमपादेश्राकारवर्णसामासात्क्षेमर्थः नचमध्यमसलसंपावाल्यागनस्नवद्धः
पादेशुममाला भावेसिद्धत्वात् एकपादेपि समास भावेसमनानिवीहा केवलस्वरसानेनानमासाभा
वेनहिनीयनानमासेयानीति भावः समासमाह समासाइति तोधमहिमासमासेनलसमयनाशा
समनाविशनागाजमं ऊर्जितंभवतीत्यर्थः यथासमेव केलाशाभिवेतकेशविद्वसासालोकशका
ऊलादर्शनजीर्णविशेषणम् नप [illegible] निर्गीमीहरात भांसेहीपधेनतुशानयाकस्मान १
लाइलाभयः पल्लविताहनायानसिंधायसांशं धायानः पनरपत्न [illegible] रपणस्

इति तात्पर्यं वाग्रोपर्थं वाक्यानां ... ह्वैतीयिति ... हृहृ ... नेन चेद् ... नेन ...
प्रतिषिद्धत्वमिति भावः अस्मिन् हृ काये ... वधः तथा नेत्यादिना प्रश्नो ... वृद्धानां ... शिरस्थ
सर्वदा स्वगुणानित्याह प्रतिपथ्यति निरुक्तमाह निरुक्तमिति नाम्नां निर्वचनं निरुक्तं तदेवमाह संभि
व्याचष्टे अर्थः अस्मोदाहरणे इति शेषः अत्र चेयायाति ... नितिं ... नस्य आह ... इति
सिद्धेः सम्यन्वमित्यर्थः यानाप्रकृतिं जनाहिति ... अत निर्वचनं ... नाम निर्वचनेनाप्य ... गस्तो एणां
त्रिपुरः सायनात् निर्वचनं समस्य ... मिति यतीति भावः यत्र स्मापन ... योरे ... सर्वं
प्रमितया ... स्माप ... नाह स्माथितिं चेद् इति अत्र स्मापनमस्तोः ... मन्त्रेन ... मादेस्ता सह
पतीतेन्यर्थः अस्मिन् स्माह चेषणं ... नन्नतमल्पानां ... सिद्धिः यथाजलधियमाह च ... एव ...
स्मादीतिमाह सिद्धिरिति नामिन ... त्यपित्तस्मात् ... नमस्त्वे ... भावः यत्रापूर्वा ... यं ...
नामि लक्षित ... विशेष ... सिद्धिः ... शुद्धिः यथा नवु ... दोय ... नलदांतनराहस्य ... वर्णानो
यन ... नीरदलोक्षि ... इत्याह शुद्धिरिति ... पायाह ... लोपलभ ... न ... साह
... मस्त्रविति अयोरेदयल ... परेणचेद्यमस्तः कामिनी नाम ... दलदाण ... लवर्णनादित्याह का
हेमिति यथा किं ... निलसताण ... निरर्थिता ... न्यत्वपिसि ... नामादि पदप्रयोगात् आह ... यथाईति यथा ... णा
स्मातिस्मपालयादयः ... लवणत्वेन ... अर्थः श्रीवीरभद्र ... निर्देशेन यत्नेन

नाम पद्मावतीयः ॥ मुखपूर्णमाह तिलकेति यथा श्रीतांतिलककांधमुखपूर्णं मधुरकांतानां कटाक्षैर्विन
वै·सा·टी· यात्राप्युपमादिभिर्निर्मुखपूर्णमसौ मधुः ॥ विविक्तेति विविक्तं विवेककांतं नवाली स्वच्छं मन्ये वोणिक्किमिति
८ भावनं यत्रैतादृशप्रयोगस्तन्मार्गः स्यात् मार्गः यथोदयं भरयत्र कोणं मादि: निघाहः हेमाजनमग्रहा
नामिमाते उत्पन्नरंगोलस्याभिधाविनाई प्रयोगः प्रौढिः यथामंदाक्रांतानां विहृनतिमनेन प्रहिः प्रवग
मित्यत्र नत्याधां मंदाक्रांतानायाः प्रौढिर्विनागार्थं विमाते फल्लतेन मल्लनामभावानधाम्यानमस्यतोहव
मन्ते योगयभावत्यादिनिनाताः ॥ शोभांतरेति स्याकृष्टिवद्गूढतेन्केनातो संगीनशास्त्रीविद्यस्य हलक
विशेषस्येव रकम विमर्नेतोपादानं सग्रहः स्मातीनिती ज्ञानन्नमातेत्र स्थमातातीनाम ग्रहः रिगम
नेनमुखपूर्णं नरम व्यवस्तौमुदिति श्रीवीरभद्रमुखपानिलक्ष्मीर्निदेशनयनेन वंशलोक मधुतोर्वविनः शाच
स्वनेधाय इतिक्वररागमित्यनयोर्मध्ये: प्रथालंकारसामान्यलक्षणमाह काव्यार्थशोभीति शाहस्या
धियाः मनोहरः शक्तिव्योगः लंकारः ननु गुणादिवन व्याप्तमूलः अन्यप्रकारे: शाहपवालमावात्
उपमानादिरव्याप्त्यभावात् एवं च हारादिवत् निरहंशेन संघोपि: पुनरमगोनिकायाधानमात्र गुणा
दयोपि मनोहारमान्यनेयशनूषाः किमलंकाराः इति चेत् कवेरलंकारा इति प्रसिद्धाः अलंकारागणानुगमनः
दिक्मामेदात् नके वलप्रसिद्धेर्वालंकारागमपिनकविशेषामापवीतवृद्धिहीनप्रपंचकतिविहलक्ष
गास्माहकवे: प्रोक्तिविरनेनैव [illegible] लंकारा [illegible] लिखितलनव्यं [illegible] तावानम [illegible]

हेतोः साध्यमिति [illegible] साध्यमित्यर्थः

उदाहरणं वक्ष्यति [illegible] प्रतीतेः [illegible] इति

अर्थस्य [illegible] साध्यविषयमाने [illegible]

नः उदाहरणं [illegible] मिति [illegible] भावः [illegible]

न्यायानां [illegible] साधर्म्यमिति [illegible] इति [illegible]

[illegible] अभिधानं साध्येन [illegible] मिति [illegible]

वैधर्म्यः [illegible] इति [illegible] तदाह उदाहरण

ति उदाहरणमाहभिमिति [illegible]

तस्य ग्रहः [illegible] प्रतीते [illegible] नमाह [illegible] इति [illegible]

हेतोश्च प्रयोगस्यापि [illegible] भावस्य [illegible] तेन [illegible]

[illegible] इति चेन्नः [illegible] इति [illegible]

साध्यस्य [illegible] इति [illegible] इति [illegible] इति [illegible]

[illegible] साधर्म्य [illegible] साधर्म्य [illegible]

[illegible] एवम् [illegible] भाव [illegible]

वे॰ भ्रा॰ टी॰
४

इति भावः पुनरुक्तप्रतीकाधमाह पुनरुक्तप्रतीकाधमिति यत्रोपमानतन्[illegible] प्रतीयते यत्पुनरुक्तप्रती
कात्मत्वं यत्र भूमिः कालमाकाधमिति द्वयोरप्युपमेयत्वं यत्र कारणमनन्तमित्यत्रैकस्य प्रतीतेरिति भा
वः यमकमाह आवृत्तवर्णेति वर्णानां स्वरव्यञ्जनसमुदायस्य आवृत्तेनेत्यमकं यत्रावृत्तेनत्वं कत्वं कं
सा प्रथमा प्रथमेति कैः सन्ति केदारमन्दिराण्यागमविदुः प्रथमा प्रथमं वदन्तीति यमकस्याग्रे प्रभेदाः श्रुत्वा
नानानुप्रासाः इति अलंकारमुक्तं चित्रकाव्यं लक्षयति छिन्नेति छिन्नान्तरवत्त्वं यथावदाहरति काव्यविद्य
वदेति कामिनीवेति अग्रनाशान्तरपेनस्यलविशेषहितानां रेखाविहृतवर्णो भवति यल्लिखनक्रमो लि
खितवत्त्वं यद्वचनं परनासायां वक्रत्वं तन्नासायाः प्रथमं दर्शनं प्रमाणमिति कृत्वापि रचनामात्रवत्त्वं
पोक्तमाह सा भिन्नपूर्वितमिति कामिनीवदेवाहकृत्रलिकाद्यमाकारसंकेतावकाशेन वक्रत्वं
रूकरलिकावकारसंकेतकाव्यत्वाभिधानः अर्थालंकारेषु प्रथमं मुपमामाह उपमायत्रेति यत्रद्वयो
रर्थयोः साहश्यप्रतीयते तत्रोपमा कथा च स्तनयो दिव उदाहरणमप्यनन्वयं दर्शिते तोपमयाप्यन
योरिवेमनेनोपमानप्रमतीनविवेकेनसम्प्रतीयमानसाहश्यविशिष्टसाहश्यप्रतीतेरितिभावः अनन्वय
ह उपमानोपमेयेति यत्रोपमानोपमेययोरभेदः यथा इन्दुरिति विवेचनानन्वयः प्रतीपमुपमामाह विलो ४
नस्येत्यादि यत्रोपमानस्योपमेयतापत्त्या इन्दुर्मुखमिवेत्यत्र प्रतीपतोपमाकथं ललितोपमामाह उप्रमा
नेनेति यत्रोपमेयेषूपमानलीलाः वर्णितेनन्दललितोपमा [illegible]

प्रासादपानवहा इति भावः। नित्ये यत्र प्रयुज्यमानं शब्दान्तरं श्लोके एकान्तप्राप्तमाह स्वरयोरिति अन्त्यपद शब्द
यत्नान्तरं यत्र तत्पदवर्णैः प्रकृतैर्लक्षणैर्नैमित्तिकः प्रासः केकानुप्रासस्तत्केकानीति स्पष्टानामनुप्रासः सर्वत्र
सत्वेऽपि मानैकसूत्रे लाममानाद्यहेतावचमाभवति उदाहरणमस्य यमकश्लोकः दोहेस्याहनेः सत्वात् लाटाद्विला
दोषस्य भेदे त्रिचक्राशक्राप्तस्य नवमाहप्यात् मेकाः केकाः स्वरव्यञ्जनस्य लाभाहनेऽपि सत्वात् एकाकार
योराहनेः सत्वात् श्लोकानुप्रासपाठकोवर्णस्य स्वरव्यञ्जनयोर्वर्णः संदोहः स्तोमलघुज्ञानदिविशिष्टतदा
निमनीसा केकानुप्रासेन शोभमानानां गतिनामश्च ऊनकर्षः संदोहं ग्रहलेहे इति ग्रामनीति यद्वचः केवल
वर्णानुव्यापकानां स्वरूपाणां तद्यच्छ्रामः यत्र केवलस्वर्णानुसन्नययथा मेदस्या दो केवलदकारानुक्लाः
त्वात् यत्रान्नरकादिविशेषविशिष्टनानावर्णानुक्तिसत्वे केकानुप्रासः यत्र केवलस्वर्णानुमाननवमनु
प्रासस्यार्थः लाटेति यत्राभिप्रायभेदे नोक्तस्य वप्राहस्यप्रयोगः सलाटे दे शब्दा विवक्षिताभ्युदयश्लमत्ता
सलानुप्रासः उदाहरणं यथेति अत्राहितीयसफलमित्तामिप्रायभेदात् स्वकाननुप्रासमाह श्लोके इति यो
वर्णः प्रथमार्द्धेगतस्तेनैव वचनमार्द्धेऽवसाने इत्येकः चरणैर्वाणाः ववमानेषु एको वर्णो द्वयपादः एवमग्रमग्रे
यथिस्थानवर्णानामेव नभेदेनाप्रयुक्ता इति भावः अत्यानुप्रासमाह उपमेयोपमानादाविति उदाहरणं चदनीय
ति नात्र केकानुप्रासादिरिचिवशामाह नामपरीपणे चदनेवदनयोर्वश्यानस्य सत्वात् नापिवृत्त्यनुप्रास
वनियमन्तुर्णानुमानां विलक्षणसमन्वितेनवाह ना श्रावृत्ति श्रावदनयोरुपमानोपमेयभावे नसंनियोः सत्वा

तै.ब्रा.टी.
१०

नेः एवं चयत्रह् त्विनह् एवं मह्नेन त्वामाग्रह् एव मिमाह् परिग्णामसाह परिग्णांःस्विति यत्रह् त्रह् एव को
भवयानेनाभियानेमपरिग्णामस्विति यथा मेनमन्तरंभिमत्रामेरः मनीयनेन यानात्रकिं नवाक्रमाहित्वा विलय
नेतिपरिग्णामोयभिमर्थः प्रकृतेनाह् यत्रोएवयाहून मथयानकृह् रुं श्रुलिसितिमाह् वह्रमिवेद्यति यद्येक
स्मित्रे नेककरोक्रोनेकथर्मार्थेयलक्षाह्यिमैवनः यथा स्त्रीमिरित्याहे मुत्रमत्रीभिः स्रिये: शत्रुभिः कमलच
इत्वकालत्याये पादिमर्थः ग्रुपनुतिमाह् अतथ्यमिति यथानथ्यस्योपग्रोयनथ्यस्यनिरासेनक्रियते।
सायकृतिः यथानायमित्यादेः अत्रमोह्हत्वस्यायेयग्रायविपमानस्पयरः नमूलिवेयारेमर्थः पर्यस्त
यहृतिमाह पर्यस्तापह्नुतिरिति एवं वचह्मामिम्भास्तत्वधर्मनिवेयेमागहहत्वमार्यस्यनेमवन्नायस्तु
धार्मीतिमह्यार्थोमहधास्तत्वनिषेधेप्रयमीमुलेमयास्त्रमारोपः नेत्रवयत्रमह्नेयभिमिग्विपमानो
धर्मोनिगमले धर्मिनेरमत्रमारोप्यमित्यापर्यस्तापह्नुतिः एवत्रनधर्मिगोविपमानधर्मस्तिवि धर्मिनरोपः स्या
पह्नुतिः एवं वपर्यस्तापह्नुतौ धर्मिनिषेधः कथमितिचेत्र प्रह्नुतेयथर्मधर्मिनतनिषेधयएवनार्थकेत्नस्पच
मह्नेनोव्हाह्वामित्रुरत्वातअपहधास्तुरीति नप्रयमीमुलेमधास्त्रीतिमथीतेप्रयमानत्वाहितिमावः भां
तापह्नुतिमाह भांतापह्नुतिरिति यत्रक स्मिन्मपमापयारोपयमित्रपरलानत्थ्यक्त स्पनेनतत्निषेधयतितन
स्त्रीतापह्नुतिरिमर्थः अमेनतत्भिन्नमातमालेयत्रत ध्यतिनं यह्नमर्थः इत्युहितां तापह्नुति नकस्यास्त्रि
लरीरेमोनकंपनाधमपलमन्नातिरिक्तं यथा केनेमपरमनोपिनायामयनिलिन्तिमेधं पंपथ्यापमानमान

पमामाह त्रिनेत्रोसीति यत्रानेकयोरुपमानोपमेययोः साद्दृश्यं न चास्ति केवलमेकोपमेयो यथा त्वं स्मरनेत्रादीनं ह्रस्वा
येन यामङ्गः श्रीपतिरिव रक्षणाय त्वं यावत्समरसाम्यमुपमानं त्वेनोपमानं विषयमुपमानोपमेययोरेव त्वं सुखेन
यो पमानोपमेयद्रूपत्वेति भावः स्वरूपोपमामाह यान्नरत्वेनोपमेति यत्रोपमानोपमेयाहं येनरुचिरो वि येन्तन
मार्गमिति उपमा यथा पद्मानीलेन्द्रौ सुत्रोभयोरन्यतरस्मिन्नितिरिक्तान्ययनभिधेयत्वात् रूपकमाह यत्रोप
नेति यत्रोपमेयमुपमानमिति रूपमानचित्रगुणसर्वथापरत्वेनेन रूपकं इत्यादि रागमध्येनेदं उपमानमेव चवि
तिति उपमेयमुपमानमिति रूपकप्रतीतेरित्यर्थः यत्रोपमानोपमेययोर्भेदेन प्रतीयते न रूपकमिति भा
वः सोपाधिरूपकमाह समानधर्मयुगिति यत्र समीनधर्मयुक्तउपमानवाचकशब्दप्रयोगः स न सोपाधिरूप
मिति रूपकोपमानेरूपकाभिधानमुपलेप्यत्वादेरुपश्रुतेन रूपकं रूपकमुपमायां धर्मसंयोगेन उक्तिभेदेनादि
नेन यथा मायावी धर्माभिधानेन रत्ने उर इति रूपकाभिधानाभिधानादिति भावः स्यादुपमानकल्पनात् उक्तिभेदेन
दावत्वेमेदे नेमयमायारत्नधर्मस्थिरः स्मृतेदनयत्रमाह रूपमुपमा स्पष्टेनैव माहरूपकरूपकं तेधर्मभेदः उ
दाहरणं उक्तमिति सुचयच पादालेन स्वाधीनत्वं च भयत्वेन न तु सोपाधिरूपकं उपरूपकं पदर्थनिकटश्रुति
भावः श्यामास्वरूपकं रूपरहरूपके आह स्यादं गुणविशिष्टं माहि किं विरूपकं रूपकान्तानन्तरहरने यथा च रूपकं
लमाकौलकल्पनामिति कलशकौकर्णेरूपरूपकसौवर्णमत्वात् किं चित्रमध्ये तेषां ख्यातिपूर्वकं चरी
मात्रायमकरम्भजः ज्ञानस्तुतिदिशासंज्ञाः करुपेन स्वरात्सः स्थितः इत्यादिप्रवृत्तानां पुरुषेश्वरी मित्तारम्भलितां स्मृ

वै.प्र.टी.
१२ यत्र समासे इत्यादिना पाठ्यहणे पढ़ते मैत्रीति यत्र समह पादस्य नयापि केनाभिमंतेन द्रुह् यानां त्व ह पन पनेतो
पलभ्यतेन न मीलितं तिन वै धर्मो पलभस्यत्वामाभिमत्वेः एकवचनात्वित्वह पनः एकवचनात्
विविधेषव: उन्मीलितमाह हेतोः कृतोपीति केनचिद्वचनाविशेषेणानेभिवचनयापास्य कृमिलड
न्मीलितं यत्र चेद्रुणाकृ विनेहुणमेकुष्टुलानामेद्योभिमत्वेः अनमानमाह अनमानं चेति अत्र हि
नेनकार्येणनस्यात्रतः स्थितनाभिलाष कारणमनुमीयते इत्यर्थः अर्थापत्तिमाह अर्थापत्तिः स्वयमि
ति यत्र कस्यचित्स्वार्थानां समर्थाः तिष्ठति अतिमार्थापत्तिः यथो क्वं इत्यनुपपत्तिनेय कृहपमननपेक्षते
ति भावः कामलिमाह स्वाकालिनमिति यत्र नवमानस्य सम्बन्धे वाक्यार्थः पदार्थानामल
र्थलिंग यथा समासमनयमप्युक्तः स्याह समाहारिद्रावास्यार्थः अन्नाममेहृद्दिनलस्यारातिभावः परि
करमाह मूलकारः परिकर इति अत्र प्रथमादि विशेषणं सामित्रयं दीनस्यालिनेन ताया पर्शालेः
संभवादित्यर्थः परिकरांकुरमाह साभिप्राय इति अत्र च नर्मनस्तिविशेष्य साभिप्राय दानसाधना
नाभ्यनान्यत्व समस्त्वात्वेन द्रुगपदात्मसंभवाहितिभावः अत्र माक्षिप्तयोतिमाह अत्र माक्षिप्तयो
क्ति रिति अतिशयोक्ति रूपनदीन द्रुकार्यकारणयोः पौर्वापर्ये कृमानिशयोक्तिः यथा आलिंगती स्त्र
मौर्वी स्वायम्बरपः शाकुंतलम स्वरं वृषेकावधान पायेनाउपायं पदेशाग्राह्ने नाम मौक्षोऽभ्यागतं अस्य
नातिशयोक्तिमाह अस्तुलाभिघोक्ति रीति यत्र कार्यभवद्धं संस्कृत्यानेसंस्तुत्यमिति अयोक्तिः यथा यत्रे
श्रीगणेशाय नमः

राम. १२

वणारीरन्वर इति परान्नाह [illegible] इति अत्र [illegible] लोकाद्भूतिमा
द लोकाय इतिमिति यत्र [illegible] लोकाय इतिमिति यत्र [illegible] उदाहरणं अत्र
ति मन्तरेलग्र इतिन योके कानः किं मिलन [illegible] नन्तव्यर्थकानमपलापपनी संघः
केनवमाह केनवमिति आत्मा येः परेरपद्भूते [illegible] नन्वेकेनवयाद्भूतिमिति उदाहरणं निर्णानीय
ति अत्र केनवीटिलनेनटकं प्राविन्नव ःउक्तेवामाह उक्तेरिति शब्दस्थोनि विधविना नपायस्यः मोत्ये
नापूपद्भूति भवन्यानि विधमानीति भेदः यत्रापद्भूति निविधविनाहन्नाटिह श्रीवलेनाऽप्रेत्ता नत्वम्
दिति अत्रस्वभावोमिद्रुपमेयप्रद्रूणे वैरन्वम्य लेत्याहिनाहेन हरुयते माग्रेसा मपयोभाकं वस्तान
मीमिति पपयोभा ग्रहणं पते नवे रूपति स्मापायः लमोत्येवामाह एवादिकपरामावइति इयप्रेत्ता
मूनेमिति पदप्याम्येवा मनेकपपयवाद्गतांग्नकवाहितान गटेत्याह उदाहरणं यत्कोनिति अत्रा
योवभवनपघटनहपविलासमुपायाः वीनेः गगमवगास्नेऽन्येत्याते नचमन्येषां के येयमापानन
मिलेवमात्यः पाहा मनेकाः सनीति भावः एतिमातिमटेहानन्याह पान्यमीतिफलितिमातिमटे
देशपत्रपद्द्गोलेनत्रमपूर्वालंकारः पके जगितिमहमारघोनेमरणालारमरणादित्यर्थः अपामिति अ
यमिनत्रपू वहिमयुपभयः उनराहेत्यममटेहोवणितनरत्यर्थः मीलितमाह मीलितपदेति यत्रमहणा
वस्तनवमायिकेनामिमनेमहेयानरवहपतवनेोपलाभमेतेन मीलितं मामान्यमाहममानपदेति

साम्यं न त्वप्रतिवस्तूपमा यथा नात्यैनेति अत्र नायेन श्लेषोक्तेन हयेनान्ते त्वेति प्रथमो धर्मः काव्यैः पत्र वाच्यो नाना॰
का॰ प्र॰ टी॰ यंत हि द्वितीयः अनयोः साम्यं प्रतिवस्तूपमा अत्र नायपत्नयोः हरत्व्यरयो श्लेषयोः परस्परं साम्यात् एवं च पत्रवा
क्यद्वयगतानां पदार्थानां सर्वेषां परस्परं साम्यं न त्वप्रतिवस्तूपमेति सार्थं वृश्वेवेनाह वा हि विंवप्रतिविंवत्वेऽपि प्र
१२ ग्रामेदामहं कृतिमाह व्यात्मस्त्विति विंवप्रति विंवभावश्चेत दाहृत्योदेदानालंकृतिः मल्लप्रतिमल्लत्वेनयोः
यथामेदामहं कृतिर्दृष्टान्तः यथा विंवप्रति विंवयोरेकत्वात् यत्र वाक्यार्थयोरेकं वाक्यमवतित्र
विंवप्रति विंवभावः तयोः यथा प्रहृत एव श्लोके तथाहि विंवप्रतिविंवभावश्चेद्वाक्यार्थयोः यत्र दानन्द दृष्टान्ते
ऽलंकृतिः स्यादिति एवं वादार्थः मल्लप्रतिमल्लत्वेऽवतत्र दामहं कृतिरलंकृतिः स्यादित्यन्वयः
अनयोः समत्वाय तन्मस्तवचोदितत्वादिति प्रलावलंकृतिनिर्हि वचनस्य चपलत्वान्यपात् इदेशान्यले
दृष्टान्तोऽलंकृतिर्विनिर्दिष्टमेवयथा सग्रामेदामहं कारोऽसल्लादित्वे ऽलंकारस्य प्रकृते दृष्टान्त इति दृष्टान्ता
हि निकभाव स्यात् समवभाव नानुदाहरणं न स्मात् दृष्टान्तस्पष्टेति नाना चेदिति कस्य विनुगवडं कृत्य
नारायणं प्रतिउक्तिः इतिभुवनस्य तिस्रो स्यामादिरुपैः निदर्शनमाह वाक्यार्थयोरिति यत्र सदृशयोर्वा
क्यार्थयोरेकारोपः सा निदर्शनाय यथा तस्मादि सा न सोम्यता चन्द्रकलंकतयोर्वाक्यार्थयोरभाविनन्वेनम
सयोरेकारोपत्वस्य नत्वादिदर्पण धर्म यिष्यमनेन कमिनष्टः व्यतिरेकमाह अन्यतिरेक इति उपमानादुपमेयस्य
उपमेयस्योपमेयाधिक्यादुपमानस्य विशेषव्यतिरेकः यथा शीलाऽर्थं नादे ऽ सुभग नेति नहाम्ये सति कमल १२

मानगामनपश्चाद्देतु न्वनैवे ... क्रमः तिभावः ... व्यक्तातिशयोक्तिमाह भेदकातिशयोक्तिरिति यत्रान
न्यादेवेन ... ... यथा ... लीलापालाव्यत्ते लीलावनमेव प्रा
तिपादनादित्यर्थः रूपकातिशयोक्तिमाह रूपकातिशयोक्तिरिति यत्र रूपकान्तर्भावेन ... रूपकातिशया
योक्तिः यथा ... ... रूपकाणां ... रूपमा रूप अत्यन्तप्रतीते तिरूपक
बहेतानभिधानादित्यर्थः ... ... यथा ... ...
प्रसाद ... ... नत्रयुक्तेः स
मूतेव ... ... यत्र ... ...
पत्ने नतत्र ... ... यथा ... ... विचारणमाह ... ...
... ... तुल्ययोगितामाह क्रियादिभिरिति यत्रानेक
... ... क्रियादिभिः ... ... यथा ... ...
... ...
... ... दीपकमाह ... ... दीपकं ... ...
... दीपके प्रस्तुताप्रस्तुतयोः ... ... आवृत्तिदीपकमाह ... ...
त्रिधा ... ... आवृत्तिदीपकं यथा ... ... प्रतिवस्तूपमामाह वाक्ययोरिति यत्र वाक्यार्थयोः

वे.सू.टी.
११

विशेषणमभिधानमिति द्रष्टव्यम् तत्रैव प्रमाणान्तरमाह अभिव्यक्तेः [illegible] तिमामाने प्रसक्ते तत्परोति निर्विशेषमुक्तोऽ
ध्यानमितिचेत् अध्यानान्तरमाह भेदव्यपदेशाच्च ध्यानवत् मुक्ता इति तत्र [illegible] नानभाव्य [illegible] तत्र [illegible]
पतेभ्यो ध्यानान्तरमाह उत्तरत्र तु ब्रह्मणा ति मतिति अभ्युदयः [illegible] मुक्ता भिनत्ति [illegible] तन्नान्यदिति [illegible]
मात्रमिति तत्पदार्थ प्रसक्तमपरो प्यस्य सायुज्यस्य [illegible] महानित्यसमस्तत्व [illegible] निर्भिन्ने [illegible]
कत्वमाह पत्स्मिन्निति पत्स्मिन्नपमनो निर्विशेष [illegible] नमनतरानिर्विषय [illegible] प्रविशत्व लोकः य
प्रासन निरुक्तमात्रे अत्रैके नचिन्त [illegible] तत्र [illegible] निर्विषयः मन्त्रेनोन्द्रो प्रयोगनितामा
न्ये आयत्तामिति विशेषः पर्यायो किमाह [illegible] ति अत्र ने [illegible] प्रसक्तान [illegible] व्याने नव
पर्यायनिः यथानण्णानीति अत्र नरके [illegible] नकारणमा [illegible] प्रसक्तनमा
वात्रसक्तन प्रयोगमात्र कारः अतन्त्र इतिमाह अति [illegible] निर्विशस्य [illegible] तनित्यो इति निरस्या
स्त्रिनिःस्त्र मावा निरासा उत्क्रि ध्यानस्तुतिः एवं [illegible] नित्वसाधारणा करणमा
दोषयुक्तमा या निरासाने नस्तुतिः अथवा निरासन [illegible] निरपरिवर्तनात्याल
लाः किलक लोकाले वक्तन्न ब्रह्मः शेषे नमन [illegible] इति मातेणमाह श्वासे
एतदिति अथ ब्रह्मणा विचारप्रायनिर्णयः समाप्तः [illegible] दर्शन विधिः पश्चा १२
त्रिया मन्त्रोक्तविनिषद्विनोविनानिर्णिक्षय विषय [illegible] विः स्तु तानि तृषत्व
[illegible] तथा [illegible]
[illegible] द्वितीयः

केनविशेषेण [illegible] इत्याह [illegible] इति [illegible]
[illegible] अत्र [illegible] विनेत्किमाह
विने [illegible] इति [illegible] समासेत्किमाह
समासे [illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इत्याह [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इत्याह [illegible]
[illegible]
[illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible]

सं॰ श्रीमतेरामानुजाय नमः प्रथमंप्रातरादिप्रक्षाल्य ॐ अच्युतायनमः अनंतायनमः गोविंद
यनमः केशवायनमः नारायणायनमः माधवायनमः गोविंदायनमः विष्णवेनमः मधु
सूदनायनमः त्रिविक्रमायनमः वामनायनमः श्रीधरायनमः हृषीकेशायनमः पद्मना
भायनमः दामोदरायनमः इतिशुद्धाचमनं इतिद्विराचम्य ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॐमहः
ॐजनः ॐतपः ॐसत्यं ॐतत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्यधीमहीधीयोयोनःप्रचोदयात् ॐआ
पोज्योतिरसोमृतंब्रह्मभूर्भुवःस्वरों इतिप्राणानायम्य श्रीभगवदाज्ञया भगवत्कैंकर्य
१४ रूपंप्रातःसंध्यावंदनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य आपोहिष्ठेतिमंत्रस्यसिंधुद्वीपऋषिर्देवीगाय
त्रीछंदः आपोदेवतामार्जनेविनियोगः आपोहिष्ठामयोभुवः तानऊर्जेदधातन महेरणा
यचक्षसे योवःशिवतमोरसः तस्यभाजयतेहनः उशतीरिवमातरः तस्माअरंगमामवः य राम
स्यक्षयायजिन्वथ आपोजनयथाचनः ॐभूर्भुवःस्वः इतिपरिषेचनं इतिमार्जनंकृ
त्वा सूर्यश्चेत्यनुवाकस्य अग्निऋषिर्देवीगायत्रीछंदः सूर्योदेवता अपांप्राशनेवि

४ सं

मकरकुंडलवान् किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृतशंखचक्र श्रीगदापाणिः श्री[illegible]रिका
निलयमच्युतगोविंदपुंडरीकाक्षस्त्वमांसरणागतं ॥ पुनःप्रणम्य अभिवादनंकृत्वा आत्मा
पादौस्पृशेत् आचम्यजपस्थानंप्रोक्ष्य: इतिप्रातःसंध्यावंदनकर्मसमाप्तं अथमध्याह्न
संध्या द्विराचम्य प्राणानायाम्य श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थंमध्याह्नसंध्यावंदनं
करिष्येतिसंकल्प्य आपोहिष्ठेतिमंत्रेणप्रोक्षणं आपःपुनंतुपृथिवीपृथ्वीपूतापुनातुमांपुनं
तुब्रह्मणस्पतिः ब्रह्मपूतापुनातुमांयदुच्छिष्टमभोज्यंयद्वादुश्चरितंममसर्वंपुनंतुमामा
15 पोसतांचप्रतिग्रहं स्वाहा इतिमंत्रेणजलंप्राश्य पुनराचमनं केशवादितर्पणं ॥
अनंतरंजपः मध्याह्न उपस्थानं उत्तमेशिखरेदेवी आसत्येनरजसावर्तमानोनिवेशय सं
न्नमृतंमर्त्यंच हिरण्मयेनसवितारथेन आदेवोयातिभुवनानिपश्यन् उद्वयंतमसस्प ४
रिपश्यंतोज्योतिरुत्तरं देवत्रासूर्यमगन्मज्योतिरुत्तमं उदुत्यंजातवेदसंदेवंवहंतिकेतव ३
: दृशेविश्वायसूर्यं चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः आप्राद्या
[illegible]मार्जनंगायत्र्याअर्घ्यप्रदानं

सर्वरत्नसमाकुलं सर्वाभरणभूषितं एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं मंत्रमष्टोत्तरसतं ३ सर्वपापविमु-
क्तात्मा जितक्रोधो जितेंद्रियः संसारार्णवमुत्तीर्य परां सिद्धिमवाप्नुत ५ अथोपस्थानमंत्रः
उत्थाय उत्तमे शिखरे देवी भूम्यां पर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणेभ्यो ह्यनुज्ञानं गच्छ देवी यथासुखं १
मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिं सत्यं चित्रश्रवस्तमं । २ मित्रो जनान् यातयति ब्रु-
वाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्यां मित्रः कृष्टीरनिमिषाभिचष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधे-
म प्र स मित्र मर्त्यो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनम-
ꣳहो अस्नोत्यंतितो न दूरात् इति मंत्रेण सूर्योपस्थानं कृत्वा संध्यायै नमः सावित्र्यै नमः
गायत्र्यै नमः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नमः कामोकार्षीन्मन्युरकार्षीन्नमो नमः साष्टांगप्रणाम्य
तत्प्रवराणि कृत्वा अनंतरं प्राच्यै दिशायै नमः दक्षिणायै नमः प्रतीच्यै नमः उदीच्यै नमः
ऊर्ध्वायै नमः अधरायै नमः अवांतरदिशायै नमः अंतरिक्षायै नमः भूम्यै नमः विष्णवे नमः
ध्येयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः केयूरवान्

सं
मा
३ श्रीगायत्रीजपमहं करिष्ये प्रणवस्य ऋषिः ब्रह्मा देवीगायत्री छंदः परमात्मा देवता प्राणायामे विनियोगः भूरादि सप्त
व्याहृतीनां अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगौतमकाश्यपआंगिरस ऋषयः गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्
बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि अग्निवाय्वर्कवागीशवरुणइन्द्रविश्वेदेवा देवता गाय
त्री शिरसो ब्रह्म ऋषिरनुष्टुप्छंदः परमात्मा देवता दशवारं दीर्घगायत्रीं जपित्वा एकं प्राणायामं
कृत्वा आपो हि ष्ठेत्यनुवाकस्य वामदेव ऋषिः अनुष्टुप् छंदः गायत्री देवता गायत्र्यावाहने विनियोगः
आयातु वरदा देवि अक्षरं ब्रह्मसंमितं गायत्रीं छंदसां माता इदं ब्रह्म जुषस्व नः ओजोसि सहोसि
16 बलमसि भ्राजोसि देवानां धामनामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गाय
त्रीमावाहयामि सावित्र्या ऋषिर्विश्वामित्रः देवीगायत्री छंदः सविता देवता न्यासादि
न्यासादि पूर्ववत् अथ ध्यानं आदित्यमंडले ध्यायेत्परमात्मानमव्ययं विष्णुं चतुर्भुजं रक्त
पंकजासनमध्यगं १ किरीटहारकेयूरनूपुरैरुपशोभितं श्रीवत्सवनमालाश्रीतुलसी
कौस्तुभोज्ज्वलं २ हरिं पीतांबरधरं शंखचक्रगदाधरं प्रसन्नवदनं रत्नकुंडलमंडिताननं ३

जलिना कायेनवाचामनसेंद्रियैर्वा बुध्यात्मना वा प्रकृतेस्वभावात् करोमि यद्यत्सकलं परस्मै श्रीम
न्नारायणायेति समर्पयामि श्रीभगवत्समाराधनमिति भगवदर्पणं कुर्यात् संध्यावंदनानंतरं जपः
ध्यात्वा भूमिं जपेत् भूमिं प्रोक्षेत् वामांगुष्ठेन जपन् इमं मंत्रं अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसु
धरे शिरसा धारितादेवि रक्षस्वमां पदे पदे १ भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी भूम्यै नमः इति
भूमिं संशोध्य विसृज्य पंचापवे नमः शोषयामि रं अग्नये नमः दाहयामि अमृताय नमः प्लावया
मि इति जपमंत्रं भूमिशोषणदाहनप्लावनादि कृत्वा सुरभिमुद्रां प्रदर्श्य उत्पतंतीह भूतानि दिव्यं
नरवासिनः एते धामविरोधेन ब्रह्मकर्म समाचरेत् अपसर्पंतु ते भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ये
चात्र विघ्नकर्त्तारस्ते गच्छंत्वाज्ञया हरेः पृथ्वी त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता त्वं च
धारय मां देवि पवित्रं चासनं कुरु ॥ अस्यासनमंत्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः सुतलं छंदः कूर्मो देवता
अनंतासनाय नमः कूर्मासनाय नमः योगासनाय नमः पद्मासनाय नमः गरुडासनाय नमः विमला
सनाय नमः इति भूमिं प्रोक्ष्य उपविश्य प्राणानायम्य श्रीभगवदाज्ञया श्रीभगवत्कैंकर्यरूपं प्रातःस्ना

सं नमः मध्यमाभ्यां नमः धीमहीसत्यात्मने अनामिकाभ्यां नमः धियो योनः ज्ञानात्मने कनिष्ठिकाभ्यां
नमः प्रचोदयात् प्रकाशात्मने करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः तत्सवितुरनंतात्मने ज्ञानाय हृदया
२ यनमः वरेण्यं विश्वात्मने ऐश्वर्याय शिरसे स्वाहा भर्गो देवस्य ज्योतिरात्मने शक्त्यै शिखा
यै वौषट् प्रचोदयात् प्रकाशात्मने वीर्याय अस्त्राय फट् अथ ध्यानं वेदसारं परं ज्योतिर्मूल
भूतं परात्परं हृदिस्थं सर्वलोकेशं मंडलांतर्व्यवस्थितं १ वज्रायुधसहस्रस्य सकृन्नसंत
रकारणं चिंतयेत्परमानंदं मायतुरं विनिर्जयेत् गायत्र्यार्घ्यत्रयं दत्वा पुनः प्राणानायम्य
प्रायश्चित्तार्घ्यमेकं दद्यात् असावादित्य इति मंत्रस्य ब्रह्मा ऋषिः अनुष्टुप् छंदः परमात्मा
देवता आत्मप्रदक्षिणे विनियोगः असावादित्यो ब्रह्मेति आत्मप्रदक्षिणं कृत्वा सोहमस्मि राम
ब्रह्म व्याहमस्मि सोहं मेकमहं ज्योतिरहं ज्योतिरहं शिवः आत्मज्योतिरहं शुक्रः सर्व
ज्योतिरसावहो उत्तिष्ठ देवि गंतव्यं पुनरागमनाय च रमस्व देवि त्वया तामा प्रविश्य पहृदयं २
ममः पुनराचमनं कृत्वा केशवादि द्वादशनामभिस्तर्पणं कृत्वा पुनः द्विराचम्य जप्त्वा

नियोगः सूर्यश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षंतां यद्रात्र्या पापमकार्षं ॥
मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुंपतु यत्किंचिद्दुरितं मयि इदमहं ॥
माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा पुनराचम्य दधिक्राव्णेति मंत्रस्य वामदेव ॥
ऋषिरनुष्टुप्छंदः विश्वेदेवा देवता प्रोक्षणे विनियोगः दधिक्राव्णो अकारिषं जि ॥
ष्णोरश्वस्य वाजिनः सुरभिनो मुखाकरत्प्रण आयूंषि तारिषत् आपोहिष्ठेति सूक्तेन ।
मार्जनं आपो जनयथा च नः इत्यंतं ॐ भूर्भुवः स्वः इत्यात्मपरिषेचनं कृत्वा एकं प्राणायामं कृ
त्वा द्रुपदेति मंत्रस्य गोकुलपुत्रो भगवान् ऋषिरनुष्टुप्छंदः गोकुलपुत्रो देवता पापापुरु
षसंहारार्थे विनियोगः द्रुपदादिव मुंचतु द्रुपदादिवेन्मुमुचानः स्विन्नः स्नात्वी मलादिव पूतं
पवित्रेणेवाज्यं आपः शुंधंतु मैनसः अस्यार्घ्यप्रदानमंत्रस्य काश्यपपात्रिसवितृभृगु ऋष
यः देवी गायत्री छंदः सविता देवता ऐं बीजं ह्रीं शक्तिः नमः प्राणः पात कीलकं तत्सवितु
रनंतात्मने अंगुष्ठाभ्यां नमः वरेण्यं विश्वात्मने तर्जनीभ्यां नमः भर्गो देवस्य ज्योतिरात्म

ॐ श्रीगणेशाय नमः धर्मः सर्वसुखाकरो हितकरो धर्मं बुधाश्चिन्वते धर्मेणैव समाप्यते शिवसुखं
धर्माय तस्मै नमः धर्मान्नास्त्यपरः सुहृद्भवभृतां धर्मस्य हि द्रुयं सतां धर्मे चित्तमहं दधे प्रतिदिनं हे धर्म मां
पालय १ धर्मस्य तस्य लिंगानि दयाक्षांतिरहिंसनं तपो दानं च शीलं च सत्यं शौचं वितृष्णता २ सत्यादुत्प
द्यते धर्मो दयादानाद्विवर्द्धते क्षमया तिष्ठते धर्मः क्रोधाद्धर्मो विनश्यति ३ राज्यं च संपदो भोगाः कुले जन्म
सुरूपता पांडित्यमायुरारोग्यं धर्मस्यैतत्फलं विदुः ४ धर्मे रागः श्रुतौ चिंता दाने व्यसनमुत्तमं इंद्रियार्थेषु वै
राग्यं संप्राप्तं जन्मनः फलं ५ यथा चंद्रं विना रात्रिः कमलेन सरोवरः तथा न शोभते जीवो विना धर्मेण सर्व
था ६ क्षांत्या समं तपो नास्ति संतोषात्परं सुखं नास्ति विद्यासमं दानं नास्ति धर्मो दयापरः ७ धर्मार्थका
ममोक्षाणां यस्यैकोपि न जायते अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ८ सुखितस्य दुःखितस्य च संसा
रे धर्म एव तव कार्यः सुखितस्य तदभिवृद्धये दुःखभुजस्तदुपघाताय ९ इति धर्मपद्धति अथ गुरुपद्धति धनो
पयोगः सत्पात्रे यस्य पाति स पंडितः गुरुशुश्रूषया जन्म चित्तं सद्ध्यानचिंतया १ पृथ्व्यां गुरयो नित्यं ज्ञानमर्थिम
पि स्वयम् सर्वे निश्रेयसमानीता ददाति परमं सुखम् २ प्रत्यहे गुरवः सत्याः परोहे मित्रबांधवाः कर्मतेहा

सुखेन बध्यते कर्म्म तद्विपाको हि दुस्तरः हसंती धारयेद्धर्मं रुदंती प्रविमुंचती ३ मिथ्याभावनया दुःखं सत्याभा
वनया सुखं ज्ञानभावनया कर्म्मनाश एव न संशयः ४ दानं दरिद्रस्य विभोः प्रशांतिः यूनां तपो ज्ञानवतां च मौ
नि नं इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां दया च भूतेषु दिवं नयंति ५ प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यंति जंतवः तस्मात्तदे
व वक्तव्यं वचने किं दरिद्रता ६ अवसरपठितं सर्वं सुभाषितत्वं प्रयाति यत्किंचित् वामः प्रयाणकाले खरनि
नदो मंगलो भवति ७ कोतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनां को विदेशः सुविद्यानां कः परः प्रियवादि
नां ८ सत्यं ब्रूयात्प्रियं ब्रूयान्न ब्रूयात्सत्यमप्रियं प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष धर्मः सनातनः ९ उदयति यदि भानुः
पश्चिमे दिग्विभागे प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः प्रभवति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां तदपि न पुनर
तं भाषितं सज्जनानां १० बुद्धेः फलं तत्त्वविचारणं च देहस्य सारं व्रतधारणं च वित्तस्य सारं खलु पात्रदानं वा
चः फलं प्रीतिकरं नराणां ११ इति वाक्यपद्धतिः उद्योगानुसारिणी लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी विद्याबु
19 द्धिः कर्मानुसारिणी १ उद्योगः कलहः कंडूः द्यूतं मद्यं परस्त्रियः आहारो मैथुनं निद्रा सेव्यमाना तु वर्द्धं
ते २ उद्योगं शत्रुवन्मित्रमालस्यमित्रवद्धियं विषवच्चामृतं विद्यासुधावद्विषमंगताः ३ नैदैवमिति सं
चिंत्य त्यजेदुद्योगमात्मनः अनुद्योगात्तु कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्तुमिच्छति ४ कृषिः सेवा वाणिज्यं विद्या येन
यस्योपजीवितं सुहृदं चैव कर्तव्यं कोहलस्य मुखं यथा ५ जितं कृषिभिर्दारिद्र्यं योगाभिरभ्यागतो जितः शि
तधनवता शास्त्रैर्जितमभा ६ हस्तितो नास्ति दुर्भिक्षं जपतो नास्ति पातकं मौनेन कलहो नास्ति नास्ति

जगरतोभयं ७ चिंतनीया हि विपदामादावेव प्रतिक्रिया न ता कूपखननं कार्यं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ८ प्रा
रंभे सर्वकार्याणि विचार्याणि पुनः पुनः प्रारब्धस्यान्तगमनं दातयरु बलहानि ९ नुत्तमः स्वार्जितैर्वित्तैः पितुस्तिन
मध्यमः अधमात् वित्तेन स्त्रीवित्तेनाधमाधमः १० अर्थे सोपार्जने दुःखमर्जितस्यापि रक्षणे आये दुःखं व्यये
दुःखं धिगर्थं दुःखभाजनं ११ अविश्वासनिधानाय महापातकहेतवे पितापुत्रविरोधाय हिरण्याय न
मोऽस्तु ते १२ यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकता एकैकमप्यनर्थाय किंपुनस्तच्चतुष्टयं इति तृतीयपद्ध
तिः पिबंति नद्यः स्वयमेव नांभः स्वादंति न स्वादुफलानि वृक्षाः अदंति सस्यं न च यो धराः परोपकाराय स
तां विभूतयः १ चत्वारो वित्तदायादा धर्मचौराग्निभूभुजः ज्येष्ठेऽपमानिते पुंसां त्रयः कुप्यंति सोदराः २
नुपार्जितानां मार्थीनां त्याग एव हि रक्षणं तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवांभसां ३ वसुदानविहीनस्य
धनान्यायांति किं अरण्ये कुसुमानीव निरर्थास्तस्य संपदः ४ त्यागो गुणो गुणशतादधिको मतो मे
विद्या विभूषयति तं यदि किं ब्रवीमि शौर्यं हि नाम यदि तन्न मोक्षकृतं तस्मात् चत्रयं न च मदोक्ति विचित्रमेत
त् ५ अगाधेनापि किं तेन तोयेन लवणांबुधेः जानुमात्रं वरं वारि तृष्णाच्छेदकरं नृणां ६ सागरः कासारो
यं मचरो भीरो न च परिरक्षति तदपि पिपासितपांथश्रमशमनं मनो नारं तु कुरुते ७ इति नृदार्थपद्धतिः
कुचैलिनं दंतमलावधारिणं बह्वाशिनं नित्यकठोरभाषिणं सूर्योदये चास्तमये च शायिनं विमुंचति श्री
रपि चक्रपाणिनं १ परान्नं परवस्त्रं च परशय्या परस्त्रियः परवेश्मनिवासश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् २

ने कुबेरोऽपि कुत्सितं चैवमतिमाञ्च प्रकाशयेत् ७ अधिकारस्यारंभस्य रणांचं स्वामिनं प्रमतेन मस्वैं
मैथुने प्रवेशः सुखमाप्नोति निर्भिमुखमेव च ८ उपकारं कोविवेद्यं वं द्विनं शत्रुपाणिनं स्वामिनं
धनेनं मरवं मर्मज्ञं न प्रकोपयेत् ९ अर्थपतौ भूमिपतौ वद्धाव्रद्धे तपाधिके बहुसु मरवेष्वरिषु च
गुरुषु विदुषां नैवोत्तरं वाच्यं १० बुद्धिहीनानस्माविद्या विद्याया बुद्धिहीना विनश्यंति यथाते सिंहका
रकाः ११ बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलं वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः १२ धर्मा
रंभे ऋणच्छेदे कन्यादाने धनागमे शत्रुविघ्नरोगेषु कालक्षेपं न कारयेत् १३ गमेवासीनायको
निर्विकेः कः कौटिल्यानामेकपात्रं कलत्रं निर्वैरो मा पारवश्यं च पुंसामेतत्सर्वं जीवतामेव
मृत्युः इति सेकोत्तियहति पातालमाविशतु यातु सुरेंद्रलोकमारोहतु क्षितिधराधिपतिं च मेरुं
मंत्रौषधप्रहरणैश्च करोतु रक्षां यद्भावि तद्भवति नात्र विचारहेतु १ पश्चात् सेहस्तं चान्नेसायं संधौ
विनश्यति तद्दीपवन्निर्वाणं कायिकानामनित्यता २ अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः नित्यं
संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ३ स्फटिकस्य गुणो यो सौ परस्य वपाति ह्यवतां शास्त्रपादयमात्मा
लुनिर्मलोपि मलीनतां ४ अव्याधिनाशशरीराणामवसाचनिराधिना परपत्न्यभिनामाशांत्वे डीवशारदो
त्यतं ५ इति स्फटावीली श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम

२०

णाद् ग्निपराधीनं च प ब्रुखं श्रुतानेष्ठ चैवरागं प हि प्रेमैव विनश्यति १४ गतानुगतिको लोको न लो
कः पारमार्थिकः पश्य लोकस्य मूर्खत्वं हारितं ताम्रभाजनं १५ लंबते च पलैर्द्रौ लंबते च बहुश्रुतः
शुष्कवृक्षश्च मूर्खश्च भज्यते न च लंबते १६ शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्यातपो नागेन्द्रो
निशितांकुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं सर्वस्यौषधम
स्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधं १७ कुलजोयं गुणवानिति विश्वासो न हि खलेषु कर्त्तव्यः ननु म
लय चंदनादपि समुत्थितो वह्निर्दहत्येव १८ इति दुर्जनपद्धति हितैषिणः संति न ते मनीषिणो मनी
षिणः संति न ते हितैषिणः सुहृच्च विद्वानपि दुर्लभो जनो यथौषधं स्वादु च रोगहारि च १ वृद्धं नीण
फलं त्यजंति विहगा दग्धं वनांतं मृगा भार्याः संपरियुज्य... त्यजंति हि जनाः शुष्कं सरः सारसाः निर्द्रव्यं पुरु
षं त्यजंति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः सर्वे स्वार्थवशाज्जनोनुरमते कः कस्य नो वल्लभः २ यत्रापि
त्रापि गता भवंति हंसा महीमंडनाय हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां येषां मरालैः सह विप्रयोगः ३ अर्थं
ने खलु जीवधनं हे माईधनन्नतहोधनं धः न्यं अतिधनमेतत्त्रितयं विद्यातपश्शीलं च ४ तावद् गुण
गुरुत्वं च यावन्नार्थयते परान् अर्थी चेत्पुरुषो जातः क्व गुणाः क्व च गौरवं ५ अर्थनाशं मनस्तापं गृहे
दुश्चरितानि च वंचनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ६ सिद्धमंत्रौषधधर्मान्मापुर्वितं चैमेथु